

PvdA had weinig last van lage opkomst

Centrumpartij groeit nu ook buiten de grote steden

Door te kijken hoe de uitslag is geweest in verschillende delen in het land kan men een betere indruk krijgen van hoe de uitslag tot stand is gekomen.

Daarnaast draagt het *Intomart*-onderzoek, hoewel het een foutieve prognose opleverde, toch een hoop interessante gegevens aan als uitsplitsingen nader worden bekeken.

Bij de analyse zal een vergelijking worden getrokken met de Tweede Kamerverkiezingen van 1982. Dat zijn de laatste landelijke verkiezingen geweest.

In de eerste plaats komt het aspect *opkomst* aan de orde. Deze was nu net 50 procent, hetgeen een laagte-record is in de electorale geschiedenis van Nederland. Daarmee is de opkomst precies 30 procent lager dan bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1982. Tabel 1 geeft aan weer hoe die opkomst is verschoven voor een aantal gebieden.

Deze tabel laat zien, dat hoewel er verschillen in opkomst zijn tussen Friesland met 59 procent en Limburg met 44 procent, de mate waarin de opkomst achteruit is gegaan vrijwel niet verschilt. Op zichzelf is het haast verbluffend om te zien, dat bij deze Europese verkiezingen in vrijwel alle delen van het land een even groot deel der kiezers meer thuis bleef dan bij de Tweede Kamerverkiezingen.

Een tweede informatie over de opkomst wordt gehaald uit het materiaal van *Intomart*. Zowel in 1982 als in 1984 is vastgesteld wat de leeftijdsverdeling is van de opgekomen kiezers. Van de opgekomen kiezers in 1982 was 40 procent jonger dan 35 jaar. Nu is dat percentage 35. In 1982 was van de opgekomen kiezers 34 procent boven de 50 jaar. Nu is dat percentage 40 procent. Het aandeel ouderen onder de kiezers is nu dus duidelijk hoger dan in 1982. Wel moet worden vastgesteld, dat het aandeel opgekomen kiezers onder de 25 jaar relatief beter was dan de groep tussen de 25 en 49 jaar.

Bij eerdere verkiezingen is vastgesteld, dat de lage opkomst zwaar in het nadeel heeft gewerkt van de PvdA. Dit keer moet worden geconstateerd, dat met een record lage opkomst, de PvdA veel minder last heeft gehad dan normaal. Er kan dan ook zeker niet gezegd worden, dat bij een veel hogere opkomst de PvdA vijf procent meer had gescoord dan nu.

dan op het platteland. In Heerlen schiet de PvdA van 33 naar 39 procent. Het CDA gaat achteruit van 35 naar 34 procent en de VVD valt terug van 16 naar 11 procent. In Maastricht behaalde de PvdA 43 procent (een winst van 5), het CDA 29 procent (een verlies van 3) en de VVD 14 (een verlies van 4).

De uitzaaing van de Centrumpartij, zoals ik deze al zag in september vorig jaar, is nu dan ook duidelijk een feit. In de gebieden waar de Centrumpartij zijn eerste winst behaalde (de oude wijken in de grote steden in het westen van het land) scoort deze partij nu tegen de 10 procent. In de andere wijken van de steden is de score van deze partij ook al opgelopen tot zo'n 5 procent. Maar ook in de andere delen van West-Nederland begint deze partij aanhang te winnen. Menige gemeente in het westen van het land haalt een score van boven de 2.5 procent.

Daarnaast begint de Centrumpartij ook aanhang te verwerven in de steden in Noord-Brabant, Limburg en Gelderland. Daar behaalt deze partij al zo'n drie procent. Een landelijke uitslag van 2.6 procent (dat zijn vrijwel 4 Tweede Kamerzetels) maakt deze partij in grootte tot de vierde van het land.

Tot slot is het interessant om vast te stellen hoe de ontwikkelingen zijn in politieke voorkeur bij mannen en vrouwen en bij jongeren en ouderen. Tabellen 2 en 3 geven daarvan een goed inzicht.

Tabel 2 laat zien dat het CDA bij de Nederlanders onder de 35 jaar het veel slechter doet dan bij de kiezers van 50 jaar of ouder. De PvdA scoort veel gelijkmatiger onder de diverse leeftijdsgroepen.

Opmerkelijk blijft de uitslag onder de kiezers van 65 jaar of ouder. Zij geven een beeld te zien, dat overeenkomt met de politieke verhoudingen in Nederland van voor 1960.

De Groene partijen scoren het best onder de kiezers van onder de 35 jaar.

Kijken we naar de uitslagen zelf, dan is het patroon overal vrijwel hetzelfde. Het CDA verschuift maar weinig, en de mate waarin de PvdA wint is ongeveer gelijk aan de mate waarin de VVD verliest. Op sommige plekken is dat vrij weinig (in Groningen en Leeuwarden bij voorbeeld). Op de meeste plaatsen is dat echter vrij veel (in Zaanstad en Zoetermeer). In nogal wat plaatsen is de PvdA 10 procent of meer uitgelopen op de VVD. Dit zou ertoe kunnen leiden te zeggen, dat het verlies van de VVD rechtstreeks is toegevloeid aan de PvdA.

In werkelijkheid is het echter een tweetrapsraket geweest. Het CDA heeft behoorlijk wat teruggewonnen op de VVD (waaraan men de laatste tien jaar fors had verloren), maar tegelijkertijd verloor men ook fors aan de PvdA.

In Limburg en Noord-Brabant is dat het beste te zien. In de stedelijke gebieden is de mate waarin de PvdA van het CDA wint duidelijk groter

Bij vrouwen is de positie van het CDA veel sterker dan bij de mannen. Hun voorkeur gaat meer uit naar PvdA en VVD.

Tabel 3 laat zien dat het patroon in de groepen tussen de 18 en 50 jaar vrijwel hetzelfde is. Een fors verlies voor de VVD en een forse winst voor de PvdA. Alleen boven de 50 jaar zijn de stemvoorkeuren veel minder veranderd. Opmerkelijk is daarnaast, dat onder de vrouwen de veranderingen groter zijn dan onder de mannen.

Al met al is de sterke positie die de VVD innam onder de jongste kiezers danig verzwakt.

De bovenstaande analyses laten m.i. een zeer consistent beeld zien. Hoewel de opkomst dus fors lager is dan bij Tweede Kamerverkiezingen is het beeld eenduidig, en over de gehele linie toch vrij gelijk. Ondanks die lage opkomst dus toch een interessante verkiezingsuitslag.

Tabel 1. Het verschil in opkomst

	TK '82 %	EP '84 %	Vershil
Nederland	81	51	30
Groningen	84	57	27
Friesland	88	59	29
Drenthe	87	59	28
Overijssel	86	57	29
Gelderland	83	53	30
Utrecht	82	53	29
Noord-Holland	79	49	30
Zuid-Holland	79	48	31
Zeeland	82	48	34
Noord-Brabant	78	47	31
Limburg	74	44	30
Plattelandsgemeenten	87	58	29
Verstedelijkte plattelandsgem.	83	52	31
Specifieke Forensengemeenten	84	53	31
Kleine Steden	79	48	31
Grote Steden	75	45	30

Tabel 2. De stemkeuze van diverse groepen kiezers

	18-24 jaar %	25-34 jaar %	35-49 jaar %	50-64 jaar %	65+ jaar %	Man %	Vrouw %
CDA	21	19	31	36	47	29	33
PvdA	30	37	32	33	28	32	29
VVD	24	18	21	18	14	21	18
D'66	3	4	3	1	1	2	2
SGP etc. .	6	6	5	5	6	5	6
Groen Pl. .	12	11	5	3	1	6	6
Groenen .	3	3	2	1	0	2	2
C.P.	3	2	2	3	1	3	1

Tabel 3. De verschuivingen tussen 1982 en 1984

	18-24 jaar %	25-34 jaar %	35-49 jaar %	50-64 jaar %	65+ jaar %	Man %	Vrouw %
CDA	+2	0	0	0	-1	0	+2
PvdA	+5	+4	+4	+2	+1	+3	+4
VVD	-6	-7	-7	-3	-1	-5	-6

CDA- en VVD-leiders tillen niet zwaar aan stembusuitslag

(Van onze Haagse redactie)

DEN HAAG - De leiders van CDA en VVD willen niet te zwaar tillen aan het resultaat van de Europese verkiezingen, waarbij de twee regeringspartijen hun meerderheid verliezen. Zij menen dat de uitslag moeilijk naar de Tweede Kamer te vertalen is, omdat de opkomst zo bijzonder laag is geweest. Alle politici betreuren die opkomst van slechts 50,5 procent. VVD-leider Nijpels, de grootste verliezer, vindt met zo'n lage opkomst een vergelijking met de Tweede Kamer helemaal niet te maken. De achteruitgang van zijn partij is overeenkomstig de prog-

nose van het bureau Intomart afgelopen donderdag; Nijpels stipte vooral aan dat vergeleken met die prognose nu het resultaat voor het CDA tegenvalt.

CDA-fractie leider De Vries daarentegen noemt het resultaat van zijn partij boven verwachting, gezien de slechte cijfers in de opiniepeilingen de laatste tijd. Hij noemde op zijn beurt het verlies voor de VVD 'onverwacht groot.'

De pogingen van de PvdA om van deze verkiezingen een veroordeling van het kabinetsbeleid te maken, zijn gezien het resultaat van het CDA mislukt, meende De Vries. Zijn partijgenoot minister Ruding (financiën) sloot zich bij die opvatting aan.

Fractie leider Den Uyl van de grootste oppositiepartij PvdA zag in de definitieve uitkomst echter

'een aanmoediging om de strijd voor een alternatief beleid tegen het kabinet-Lubbers te versterken.' Hij was zeer verheugd dat de PvdA ondanks de lage opkomst zo'n record-resultaat heeft geboekt, en dat CDA en VVD volgens deze verkiezingen geen meerderheid meer hebben.

Het PSP-Eerste Kamerlid Van der Lek is de enige nieuw-gekozen Europarlementariër, die zijn zetel in het nationale parlement moet opgeven. Van der Lek, eerste man van het Groen-Progressief Akkoord (dat twee zetels haalde) wordt in de senaat opgevolgd door Titia van Leeuwen.

CDA herstelt zich ten koste van VVD

Bij elke verkiezing wordt geprobeerd vast te stellen, hoe de landelijke electorale ontwikkelingen zijn. Met name zou men willen weten wat de verkiezingsuitslag zou zijn geworden als het Tweede Kamerverkiezingen geweest zouden zijn.

Mede aan de hand van de peilingen, die wekelijks worden uitgevoerd door *Inter/view* en die tweemaandelijks via *De Rooie Haan* worden bekendgemaakt, zal een beeld worden gegeven van de ontwikkelingen sinds de laatste Tweede Kamerverkiezingen (september 1982).

Direct na de verkiezingen van september 1982 (waarna Van Agt aftrad en het huidige kabinet werd gevormd) daalde D'66 van ruim vier procent naar het niveau van ongeveer twee procent. Het CDA viel iets terug (naar 28 procent) en de VVD bleef op peil (23 procent). De PvdA klom van de behaalde 30.5 procent naar circa 33 procent.

Deze situatie bleef niet al te lang bestaan. In het begin van 1983 begon het CDA te dalen en steeg de PvdA verder. Met name dat deel van het electoraat van het CDA met lage inkomens begon zich van die partij af te keren.

De peilingen die ik in 1983 bekendmaakte lieten dan meestal een PvdA zien met een score van 36 procent of hoger, het CDA behaalde circa 25 procent en de VVD stond doorgaans op licht verlies (22 procent). Verder viel op dat de Centruumpartij gestaag groeide en van 0.8 procent steeg naar 2.5 procent.

Dit beeld bleef bestaan tot begin juni van dit jaar. Hoewel zich wel

een aantal schommelingen voordeden veranderde er fundamenteel weinig. De PvdA won fors, het CDA verloor fors en de VVD verloor licht. Mijn laatste peiling (van 9 juni jl.) liet dat ook zien voor de landelijke trend. Bij mijn voorspellingen voor de Europese verkiezingen gaf ik dan ook aan, dat dit wel de landelijke trend was, maar dat een opkomst van ongeveer 50 procent (ruim 30 procent lager dan bij Tweede Kamerverkiezingen) een belangrijke oorzaak ervan konden zijn, dat deze landelijke trend niet goed herkenbaar zou zijn in de uitslag van de Europese Verkiezingen. Tevens gaf ik aan, dat de ontwikkelingen op het laatste moment van invloed zouden kunnen zijn op de uiteindelijke uitslag. Met name de zeer belangrijke kamerdebatten over de kruisraketten, die in zijn geheel via de televisie zouden worden uitgezonden konden van invloed zijn (zowel op de opkomst als op de keuze).

De peilingen op de avond voor de verkiezingen zelf wezen uit, dat er een beweging aan de gang was van de VVD naar het CDA. Met name die kiezers, die in de afgelopen tien jaar in het zuiden van het CDA naar de VVD waren gegaan begonnen terug te keren. De verkiezingsuitslag bevestigde dit beeld. Door de lage opkomst zijn de landelijke trends wel wat afgezwakt, maar een aan-

dachtige studie van de verschillende resultaten geeft wel aan, dat de landelijke trend ongeveer zo is, als hierboven aangegeven.

Als we zien dat in Amsterdam en Rotterdam, waar bijna 15 procent van het electoraat woont, en bijna de helft van de kiezers PvdA stemt, de opkomst onder de 44 procent blijft, terwijl in bepaalde landelijke gebieden met een veel sterkere positie voor het CDA, de opkomst in de buurt komt van de 65 procent, dan is wel duidelijk dat bij Tweede Kamerverkiezingen, waar het verschil in opkomst minder groot is dan deze 20 procent, de positie van de PvdA beter zou zijn en de positie van het CDA slechter. (Dat geldt trouwens ook voor de Centruumpartij. Ook deze partij zou het bij Tweede Kamerverkiezingen beter gedaan hebben dan nu).

Een rechtstreekse vertaling van de verkiezingsuitslag naar kamerzetels lijkt me niet zo zinvol. Op basis van de door mij geconstateerde bewegingen is het landelijke beeld als volgt:

● De PvdA wint over vrijwel de gehele linie. Met name van onder de CDA-kiezers met lage inkomens boekt de PvdA winst. Op dit moment zou een uitslag van 36 procent een te verwachten resultaat zijn, hetgeen gelijk is aan 55 zetels.

● Het CDA compenseert het verlies aan de PvdA deels door een deel van het oude verlies aan de VVD terug te halen. Met name de sterke rol, die

Lubbers speelde in de kamerdebatten lijkt het CDA op het laatst winst opgeleverd te hebben. Per saldo staat het CDA landelijk op dit moment op een licht verlies: 27 à 28 procent der stemmen, hetgeen gelijk staat aan 43 zetels op dit moment.

- De VVD ziet zijn positie duidelijk verzwakt. Onder jongeren begint de populariteit te tanen. Aan de PvdA wordt verloren en de winst, die men de laatste jaren behaalde op het CDA lijkt volledig gestopt (zelfs omgedraaid te zijn). Weliswaar heeft ook deze partij last gehad van de opkomst, maar een score van 20 procent is op dit moment wel het meest waarschijnlijk. Dat staat gelijk aan circa 30 zetels.

- Van de overige partijen dient nog alleen te worden vastgesteld, dat de Centrumpartij zijn positie duidelijk landelijk heeft verstevigd. Ook deze partij heeft door de opkomstontwikkelingen slechter gescoord dan mogelijk was. Niet alleen meer in de steden van het westen van het land wint deze partij aanhang. Een score van ruim drie procent der stemmen is het meest waarschijnlijk, hetgeen gelijk staat aan 4 of 5 kamerzetels.

De komende twee jaar, tot de eerstvolgende verkiezingen, zullen ongetwijfeld nog een aantal interessante ontwikkelingen te zien geven. Essentiële vraag daarbij is hoe het CDA zich verder ontwikkelt.

Verkeerde stembuspeiling

Sinds het midden van de jaren zestig wordt op de dag van de verkiezingen een onderzoek uitgevoerd in een aantal stembureaus. Marcel van Dam startte deze onderzoeksvorm in een aantal stembureaus in Utrecht.

Vrijwel direct na het sluiten der stembureaus om 19.00 uur kwam hij dan op de televisie om een prognose te geven van de uitslag, die later op de avond definitief werd. Met zijn degelijke aanpak vestigde Van Dam zijn reputatie. In 1974 kon van Dam zijn onderzoek niet meer uitvoeren. Hij was toen staatssecretaris geworden en het Hilversumse onderzoeksbureau *Intomart* voerde het onderzoek in opdracht van de NOS uit.

Het onderzoek werd en wordt op de volgende wijze opgezet. Er zijn een veertigtal stembureaus in Nederland geselecteerd, die tesamen een goede dwarsdoorsnede geven van alle Nederlandse stembureaus. In elke provincie zijn er een aantal geselecteerd; in grote steden, in kleine steden en op het platteland. Aan alle kiezers in die stembureaus wordt na het uitbrengen van hun stem een nieuw stembiljet voorgelegd. Op dat stembiljet kan men dan aangeven op welke partij men zojuist gestemd heeft, wat de keus was geweest bij de vorige verkiezing, hoe oud men is en het geslacht. Dit tweede soort stembiljet wordt in een soort stembus gedeponeerd. Die stembus wordt ieder uur geleegd en de informatie wordt doorgebeld naar het onderzoekcentrum, waar de informatie snel ingebracht wordt in de computer.

Een half uur na het sluiten der

Teleurstelling van Partij van de Arbeid voorbarig

stembureaus bevindt alle informatie van de 25 à 35 duizend kiezers zich in de computer en kunnen er berekeningen worden uitgevoerd. De prognose van de einduitslag wordt gemaakt, maar tevens bekijkt men hoe de winst en het verlies van de partijen is opgebouwd en welke verschillen in stemgedrag er zijn tussen mannen en vrouwen en tussen jongeren en ouderen.

Voor de onderzoekers is zo een verkiezingsdag even spannend als voor de politici. Enkele uren na de prognose is de definitieve uitslag bekend en zal blijken in hoeverre de prognose door de einduitslag wordt bevestigd.

Tot aan 1981 kon *Intomart* trots zijn op de wijze waarop het verkiezingsonderzoek werd uitgevoerd. Nooit was het verschil tussen de prognose en de definitieve einduitslag groter dan één procent. In 1982 ging het voor de eerste keer mis. Aan het begin van de avond werd een uitslag voorspeld, waarbij het CDA iets groter was dan de PvdA. De einduitslag was echter andersom en de voorspelling van de PvdA lag anderhalf procent lager dan de uiteindelijke uitslag.

Dit keer was de fout nog groter en aangezien de voorspelling drie dagen lang als de voorlopige einduitslag werd beschouwd, was het gevolg nogal groot. Het voorspelde ver-

schil tussen CDA en PvdA van 0,3 procent bleek in werkelijkheid 3,7 procent groot te zijn. De grote teleurstelling bij de PvdA over de einduitslag, zoals o.a. verwoordt door Den Uyl op de partijraad van afgelopen zaterdag, was voorbarig. Een uitslag van 33,7 procent met een zeer lage opkomst mag voor de PvdA als een succes worden beschouwd.

Een combinatie van oorzaken vormen de grondslag voor deze foute prognose. De lage opkomst bemoeilijkt het uitvoeren van de berekeningen zeer.

Een eigen analyse afgelopen vrijdag op het *Intomart*-materiaal maakte me al duidelijk, dat *Intomart* in de fout was gegaan. Een vergelijking tussen de uitslag van de afzonderlijke veertig stembureaus met die van 1982 wees er al op, dat het verschil tussen PvdA en CDA fors groter was dan men zelf meende te moeten voorspellen.

Hoewel ik zelf niet aan *Intomart* verbonden ben stel ik dit bovenstaande met treurnis vast. Een dergelijke fout is slecht voor het onderzoek in het algemeen en het verkiezingsonderzoek in het bijzonder.

Ik denk dat er de komende tijd een hartig woordje gesproken zal worden tussen onderzoekers onderling en met de opdrachtgevers van dit onderzoek; NOS en ANP. Er zitten veel te waardevolle aspecten in het verkiezingsonderzoek (b.v. de analyse van winst en verlies, of de verschillen naar leeftijd en geslacht) om het door problemen, zoals met de huidige prognose, in gevaar te laten komen.